

Η κεφαλή της Μέδουσας (απόσπασμα)

Η ΚΕΦΑΛΗ ΤΗΣ ΜΕΔΟΥΣΑΣ (1963) είναι το δεύτερο από τα τρία μυθιστορήματα του Πρεβελάκη που συνδέονται με το γενικό τίτλο Οι δρόμοι της δημιουργίας. Το πρώτο είναι Ο ήλιος του θανάτου (1959) και το τρίτο Ο Άρτος των αγγέλων (1966). Στην τριλογία υπάρχουν αρκετά αυτοβιογραφικά στοιχεία. Κεντρικό πρόσωπο και αφηγητής είναι ένας νεαρός Κρητικός, ο Γιωργάκης, που σ' αυτό το μυθιστόρημα τον βρίσκουμε στην Αθήνα να κάνει τις σπουδές του και να ζει τις ιδεολογικές και πολιτικές συγκρούσεις της εποχής του μεσοπολέμου. Στο απόσπασμα ο Γιωργάκης βρίσκεται στη συντροφιά του Λοΐζου, ενός ώριμου και καλλιεργημένου ανθρώπου, που με την παιδεία του ασκεί σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση του νεαρού.

Ένας καλός διδάχος, που τον έκραζαν Λοΐζο, μ' έχει ορμηγέψει από μικρό να βάνω στο χαρτί μονάχα όσα σπαράζουν τα σπλάχνα μου. Και μου έχει αφησμένη ευχή και κατάρρα να μην καταδέχουμε τα έτοιμα αισθήματα και φρονήματα. «Το ζήτημα είναι από ποιο βάθος αναπηδά ο λόγος!» Έτσι έλεγε. Να γράφεις για να γιομίζεις το χαρτί, αυτό τ' ονόμαζε κούφια ταραχή και αγυρτεία. Εκείνος ο ίδιος έκανε σαν το Σωκράτη: ό,τι είχε στην καρδιά το 'χε και στα χείλη. Το λόγο του τον έριχνε στο βράχο και στην αφράτη γης σαν το σπόρο. Αν του έλειπαν οι στοές κι οι πλατανιάδες όπου δίδασκε ο αρχαίος, ο διδάχος μου είχε το σπιτάκι του στον ίσκιο της Ακρόπολης, όπου συνήθιζε να συνάζει λιγοστούς διαλεχτούς άντρες, το περισσότερο παλιούς συντρόφους του που ξεδιψάζαν ακόμα στην πηγή της σοφίας του.

Εκεί το 'χε το ριζικό μου να γνωρίσω μερικά πρόσωπα που, επειδή υπόφεραν από την αρρώστια του αιώνα, μ' έκαναν να δω καθαρότερα τον εαυτό μου. Θα μιλήσω πρώτα για ένα γλύπτη κι ας τον αντάμωσα πολύ λίγες φορές. Αρχίζω από κείνον, επειδή τα πάθη του προεικονίζουν ως ένα σημείο τα δικά μου. Τ' όνομά του ήτανε Στέφανος, και κρατούσε από κάτι Τηνιακούς μαρμαράδες που είχαν σκορπίσει τ' ανώνυμα έργα τους στο νησί τους και στη Σύρα και πιο ύστερα στην Αθήνα. Μαστόροι σεμνοί, που δούλεψαν με ταπεινοσύνη το μάρμαρο, χωρίς ποτέ να πάει ο νους τους να βγά-

λουν από μέσα του ανθρώπινη μορφή. Η τέχνη τους ήταν να πελεκούν σταυρούς για τα κοιμητήρια, άμβωνες, τέμπλα, δεσποτικούς θρόνους, κολόνες και κεφαλοκόλωνα, μα ποτέ αγάλματα σαν τους αρχαίους, που δεν τα 'χει η Ορθοδοξία. Ο πρώτος από τη γενιά τους που κίνησε να γίνει ανδριαντοποιός ήταν ο Στέφανος. Τον είχαν στείλει να σπουδάσει στη Γερμανία στις αρχές του αιώνα, και γύρω στα 1926 που τότε γνώρισα, ήτανε στην ακμή της ηλικίας. Ένα αξιόλογο έργο του, που είχε εκτιμηθεί και έξω από τον τόπο μας, κι ένα περιστατικό ακόμα αξιολογότερο για τα μάτια του Λοΐζου, του είχανε δώσει δικαίωμα εισόδου στο στενό κύκλο μας.

Ο Λοΐζος ήθελε θαρρείς να δικαιολογήσει στα μάτια μας την παρουσία του, όταν τον έβαλε να διηγηθεί εκείνο το περιστατικό. Κατά τη γνώμη του ίδιου του γλύπτη, τόσες γενεές από το αίμα του που είχαν στερηθεί στις δημιουργίες τους την ανθρώπινη μορφή, τον είχαν προετοιμάσει να πλάσει το πρώτο του άγαλμα με το ξάφνιασμα που ένας τυφλός εκ γενετής πρωταντικρίζει τον κόσμο. «Ένας αρχαίος πλάστης» θυμούμαι που είπε «πήδησε από κεφάλι σε κεφάλι τους προγόνους μου και κούρνιασε στο δικό μου. – Ομολόγησε, Στέφανε» τον έκοψε ο Λοΐζος «πώς προτού οι φούχτες σου πάνουν να σε τρώνε να πλάσεις τον Έφρηβό σου, έφερες γύρω τα γυμνάσια* και καμάρωσες τους νέους όπως ο αρχαίος! – Δεν το αρνούμαι· έφερα γύρω τα γυμνάσια» αποκρίθηκε ο Στέφανος μ' ένα ύφος σοβαρό που μου φάνηκε πως έκρυβε έναν πόνο. «Αλλ' αν δεν είχα ονειρευτεί τον Έφρηβό μου σαν Απόλλωνα, τα ζωντανά κορμιά δε θα μου είχαν χρησιμέψει σε τίποτα. Κι έπρεπε να τα μελετήσω στα γυμνάσια, επειδή εκεί μονάχα οι νέοι μας, ποθώντας τη δική τους τελειότητα, διαβλέπουν ακόμα τους θεούς».

Ο Στέφανος είχε δουλέψει, κατά τη διήγησή του, τέσσερα πέντε χρόνια για να πλάσει το άγαλμά του. Έπειτα, από μιαν ατελεύτητη σειρά σπουδές και απόπειρες, είχε αποδώσει στον πηλό το είδωλο της φαντασίας του. Το έχυσε στο γύψο, το δούλεψε ξανά, και ήρθε η ώρα να το μεταφέρει στο χαλκό. Αν πατούσε την παράδοση που είχε κληρονομήσει από τους προγόνους του τους μαρμαράδες, υπάκουε –όπως έλεγε– στο θέλημα του αρχαίου χαλκοπλάστη που είχε σαρκωθεί μέσα του. Κιβώτισε το γύψινο πρόπλασμα και το φόρτωσε στο τρένο που πήρε ο ίδιος για το Μόναχο, όπου ήξερε πως θα έβρισκε το κατάλληλο χυτήριο. Ήτανε τέλη Ιουλίου του 1914 όταν κίνησε: τη μέρα που έφτανε στο Μόναχο, ξέσπαζε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος.

*γυμνάσιο: γυμναστήριο.

«Την ώρα που έβγανα από το κιβώτιο τον «Έφηβό μου και τον έστηνα στην αυλή του χυτήριου» είτε ο Στέφανος, χλωμαίζοντας μια στάλα «ήρθε από το τηλέφωνο η είδηση πως η Κυβέρνηση είχε επιτάξει όλο το χαλκό της χώρας για τις ανάγκες του πολέμου».

Οι εργάτες του χυτηρίου παράτησαν τη δουλειά τους κι έτρεξαν να καμαρώσουν τ' ολόγυμνο παλικάρι που είχε φτάσει από τα μέρη του Νότου. Ήταν ήσυχος, μόλις έσφιγγε τους γρόθους του, το μέτωπο το είχε καθαρό, και στα χείλη του αγνόφειγγε ένα χαμόγελο. Το ανάστημά του δεν περνούσε το φυσικό, οι καλοπλασμένοι μυώνες του δεν έδειχναν περισσότερη δύναμη απ' όση του νέου που γυμνάστηκε σε αρμονικά αγωνίσματα. Το ένα σκέλος στηρίζε το λυγρό σώμα, το άλλο αναπαύοταν. Έλεγε πως ο ήλιος το χάιδευε ακόμα, έτσι όμορφα το στέρνο του δεχότανε το φως. Δεν ήξερες αν ήταν άνθρωπος ή θεός. Αν ήταν άνθρωπος, θα είχε σπαρθεί από θεό, κι αν ήτανε θεός, θα είχε πάρει τη μορφή ανθρώπου, για να χαρεί τον κόσμο των θνητών.

Οι εργάτες, ύστερα από το πρώτο τους ξάφνιασμα, ο Στέφανος τους είδε να παίρνουν τα μάτια τους από το άγαλμά του και ν' αναβλεμματίζουν προς ένα γύψινο κολοσσό που ορθωνόταν εκεί στο πλάι πάνω σε δυο μπότες γεμάτες σα φουγάρα. Ο Στέφανος δεν τον είχε παρατηρήσει εκείνον το σαραντάπηχο όταν ήρθε κι απόθεσε στον ίσκιο του το έργο του. Πισωπάτησε τώρα ως το μαντρότοιχο και χρειάστηκε να τσακίσει το σβέρο του για να τον δει από κάτω ως απάνω. Ήταν ένας σύγχρονος στρατιωτικός μ' ένα κοντόξυλο στο χέρι –δίχως άλλο τη στραταρχική ράβδο του– και μ' ένα κουμπελίδικο* κράνος στο κεφάλι, όχι μικρότερο από το καζάνι όπου έβραζε τους ανθρώπους ο δράκος του παραμυθιού. Οι εργάτες κοίταζαν τότε το ένα τότε το άλλο άγαλμα, κι έδειχναν να ντρέπονται. Ο Στέφανος δε δυσκολεύτηκε να καταλάβει πως η απαγόρευση να χύνονται αγάλματα στο χαλκό δεν έπιανε τα γλυπτά που είχαν προορισμό να ερεθίζουν το λαό στα έργα του ολέθρου. Κατάλαβε συνάμα πως ο Κολοσσός δεν ήταν άλλος από τον Αυτοκράτορα.

Ύστερα από λίγες ημέρες, ο Στέφανος βρισκόταν ζορισμένος να πάρει το τρένο που άδειαζε προς τα σύνορα τους ξένους υπηκόους. Να φορτώσει μαζί και το άγαλμά του, δεν του βόλεσε μηδέ να κάμει λόγο. Ο πόλεμος είναι πόλεμος! Μονάχα που κοίταξε παρακαλεστικά τους εργάτες του χυτηρίου: «Θα του το φύλαγαν το έργο της ζωής του ώσπου να γίνει αγάπη ανάμεσα στα έθνη;» Αυτό πήγε να τους πει. Μα είδε στα μάτια τους την αγωνία

για τη δική τους τη ζωή και δε μίλησε. Στο τρένο άκουσε τους συνταξιιδιώτες του να θρηνούν και να οδυρόνται για τα πράγματα που είχαν αφήσει πίσω τους. Δεν ήταν λίγα! Μέγαρα, αποθήκες, αυτοκίνητα, άτια της καβάλας. Όμως, όλα τούτα, γίνονται και ξαναγίνονται. Περνούν από το ένα χέρι στ' άλλο, φθείρονται κι αφανίζονται, η μοίρα τους είναι σαν των φύλλων του δέντρου... Μα ένα άγαλμα;

Τέσσερα χρόνια ο Στέφανος έζησε μέσα στην αγωνία. Στρατοί μακελεύτηκαν, πολιτείες γκρεμίστηκαν, θεόρατα κάστρα τα πήγε το κανόνι ως το χώμα. Τι να είχε γίνει ο Έφρηβός του; Τον είχαν ακρωτηριάσει οι βόμβες; Τον είχαν συντρίψει οι ακρωτηριασμένοι, από φθόνο να βλέπουν την ιδανική του ακεραιότητα; Ο Στέφανος μαράζωνε στη χώρα του σαν ένας Πλάστης που του έκλειψαν το αρχέτυπο μιας καινούριας ανθρωπότητας. Όταν έγινε ειρήνη στον κόσμο, οι φίλοι του τον παραινέσαν να πάει ν' αναζητήσει το έργο του. Πήρε πάλι το τρένο, όμως με το Χάρο στην καρδιά. Μια φτενή ελπίδα τον είχε κρατήσει ως τότε στη ζωή: αν το άγαλμα είχε χαθεί, θ' άνοιγε ένα λάκκο στην ξένη γη και θα χωνόταν μέσα ζωντανός. Να πάρει τη στράτα να γυρίσει πίσω στην πατρίδα, αυτό δε θα είχε πια κανένα νόημα. Γιατί μέσα στην ψυχή του είχε μαραθεί ο πόθος να ξεπεράσει τον εαυτό του, η ορμή εκείνη που τον είχε σπρώξει για τα έσχατα έργα. «Μόνο ένα χέρι νόμιζα πως θα μου ξαναδώσει τη ζωή» είπε ο Στέφανος «κι αυτό ήταν το χέρι που είχα πλάσει εγώ ο ίδιος με τον έρωτα και το θάμπος μου».

Όταν ζύγωσε στην πόρτα του χυτήριου, ένας φοβερός σαματάς ξέσκιζε τ' αυτιά του σα να χοροπηδούσαν και να ουρλιάζαν στην αυλή οι μυθικοί Κορύβαντες*. Ένωσε τα γόνατά του να κόβονται. Ήτανε φλόγες που έγλειφαν τους τοίχους, ή τον γελούσανε τα μάτια του; Ποια δαιμονική σκηνοθεσία είχε προετοιμάσει αυτή την ταραχή, την ώρα που πήγαινε ν' αναζητήσει το κριτήριο της ζωής του; Έσπρωξε φοβισμένα την αυλόπορτα κι έχωσε μέσα το κεφάλι του. Η ίδια η Κόλαση έβραζε μπροστά του! Σ' έναν τεράστιο λάκκο που είχαν ανοίξει στη μέση της αυλής, έκαιγε μια λυσσασμένη φωτιά, που την τάιζαν με μανία οι εργάτες, ρίχνοντας στην πείνα της σανίδα, κασόνια, καρεκλοπόδαρα. Σε μια σιδερένια σχάρα πάνω από το λάκκο κοιτότανε το απανοκόρμι ενός χάλκινου Κολοσσού, κοιμμένο με το πριόνι από το άλλο σώμα, που κυλιότανε κι αυτό μες στα σκουπίδια. Ο Στέφανος έ-

Κορύβαντες: δαίμονες ή κατώτεροι θεοί ιερείς της θεάς Κυβέλης που τη λάτρευαν χορεύοντας ένοπλοι με συνοδεία οργάνων που προκαλούσαν μεγάλο θόρυβο.

φριξε ν' αναγνωρίσει τον Αυτοκράτορα. Οι εργάτες λοιδωρούσανε τώρα το σιχαμένο σκιαχτρο και σύμπαιναν* τη φωτιά να το λιώσουν: να πάρουν πίσω το μέταλλο που είχε σφετερισθεί η αλαζονεία του, να καταλύσουν τη μαργανεία του απαίσιου ίσκιου του!

Σε μια γωνιά της αυλής, στο ίδιο ταπεινό βάθρο όπου τον είχε αποθέσει ο πλάστης του πριν από τέσσερα χρόνια, στεκόταν ο Έφηβος. Αθαλωμένος από την καπνιά, τυλιγμένος στις πύρινες αναλαμπές, όμως ατάραχος όπως τότε – και ακέραιος. Ο Στέφανος ανοιγόκλεισε τα μάτια του να δει μήπως γελιόταν. Ο Έφηβος ήταν εκεί! Ο Έφηβος ήταν εκεί! Η Κόλαση έβραζε στα πόδια του, οι φλόγες κρατούσαν, οι εργάτες χορεύαν τον κόρδακα* της εκδίκησης και του λυτρωμού. Ο Έφηβος ήταν εκεί! Έξω από το χρόνο, ανένγιστος από τα πάθη των ανθρώπων, σύμβολο άλλου κόσμου: ενσάρκωση ενός ονείρου, προσωποποίηση μιας νοσταλγίας.

– Και τον έχυσες στο χαλκό, Στέφανε; ρώτησε ο Λοΐζος.

– Στο χαλκό του Αυτοκράτορα! αποκρίθηκε ο Στέφανος, σηκώνοντας το κεφάλι του, που το 'χε κρατήσει σκυφτό όσο διηγόταν.

– Κατεπόθη ο θάνατος εις νίκος*! ανάκραξε ο Λοΐζος χτυπώντας τις παλάμες του.

– Αυτή η ιστορία πρέπει να τελειώσει μ' ένα επιμύθιο*! δοκίμασε να πει κάποιος από τη συντροφιά.

Όμως ο Λοΐζος τον σταμάτησε:

– Όχι, όχι επιμύθια! Ας αφήσουμε την ιστορία του Στέφανου να δουλέψει μέσα μας. Κάθε μέρα, μου διδάσκει άλλο πράγμα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να διακρίνετε τις διάφορες χρονικές ενότητες στην αφήγηση της ιστορίας.
2. Να εξηγήσετε το νόημα των παρακάτω φράσεων: «ένας αρχαίος πλάστης πήδησε από κεφάλι σε κεφάλι τους προγόνους μου και κούρνιασε στο δικό μου». «Αν δεν είχα ονειρευτεί τον έφηβό μου σαν Απόλλωνα, τα ζωντανά κορμιά δε θα μου είχαν χρησιμέψει σε τίποτα». «Κατεπόθη ο θάνατος εις νίκος».
3. Να παρατηρήσετε την περιγραφή των δύο αγαλμάτων. Τι φανερώνει η αντιπαρά-

συμπαίνω: συνδουλίζω.

κόρδακας: ζωηρός και άσεμνος χορός.

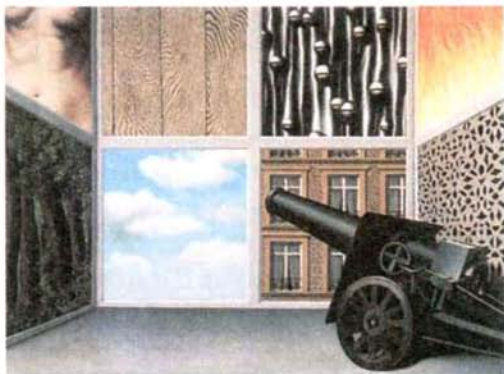
κατεπόθη ο θάνατος εις νίκος: νικήθηκε

ολοκληρωτικά ο θάνατος.

επιμύθιο: το ηθικό δίδαγμα που βγαίνει από ένα μύθο.

θεσή τους;

4. Τι σημαίνει η πανηγυρική καταστροφή του αγάλματος του αυτοκράτορα από τους εργάτες του χυτηρίου;
5. Στο τέλος της αφήγησης ο Λοΐζος λέει ότι η ιστορία του Στέφανου κάθε μέρα του διδάσκει άλλο πράγμα. Να βρείτε μερικά από τα «σημαινόμενα», από αυτά δηλαδή που η ιστορία αυτή θα μπορούσε να διδάξει.

René Magritte (1898-1967), Στο κατώφλι της ελευθερίας (1929)

Π α ν τ ε λ ή ς Π ρ ε β ε λ ά κ η ς (1 9 0 9 - 1 9 8 6)

Γεννήθηκε το 1909 στο Ρέθυμνο της Κρήτης. Το 1939 έγινε καθηγητής της Ιστορίας της Τέχνης στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών. Βαθιά καλλιεργημένος άνθρωπος, ο Πρεβελάκης, εκτός από τις αξιόλογες μελέτες του για την αισθητική και τις εικαστικές τέχνες, έγραψε ποιήματα, μυθιστορήματα και θεατρικά έργα. Ποιήματα: *Η γυμνή ποίηση* (1939), *Η πιο γυμνή ποίηση* (1941). Μυθιστορήματα: *Το χρονικό μιας πολιτείας* (1938), *Η Παντέρμνη Κρήτη* (1945), *Ο Κρητικός* (2η έκδοση 1965), *Ο Ήλιος του Θανάτου* (1959), *Η Κεφαλή της Μέδουσας* (1963), *Ο Άρτος των Αγγέλων* (1966), *Ο Άγγελος στο Πηγάδι* (1970). Θεατρικά: *Ιερό Σφάγιο* (1952), *Λάζαρος* (1954), *Στα χέρια του Ζωντανού Θεού* (1955), *Το Ηφαίστειο* (1962) κ.ά.

